

VIRGINIA WOOLF

Orlando

‘Te lang voor een grap, te frivol voor een serieus boek,’ zo omschreef Virginia Woolf zelf haar inmiddels klassiek geworden roman *Orlando*. In deze speelse roman beschrijft een biograaf het wonderbaarlijke levensverhaal van de jonge dichter Orlando, die tijdens zijn drie eeuwen durende leven verandert van een man in een vrouw, de wereld over reist en vele avonturen beleeft. *Orlando* is een sprankelende vertelling en een intense bespiegeling over literatuur, de positie van de vrouw, het verstrijken van de tijd en het omgaan met veranderingen.

‘Heerlijk, wijs, rijk. Zowel in stijl, vorm en inhoud is *Orlando* een meesterwerk, met een gewaagde en ongeremde verteller.’ – Marja Pruis

‘Met het sprankelende *Orlando* was Virginia Woolf haar tijd ver vooruit: lees maar.’ – Liddie Austin

‘*Orlando* is sexy, prikkelend en opwindend. Woolf laat overtuigend zien dat je beperken tot één gender de verspilling is van een half leven.’ – Jeannette Winterson

© GEORGE CHARLES BERESFORD

Virginia Woolf (1882-1941) werd beroemd door haar vernieuwende romans, feministische essays en haar brieven en dagboeken. Woolf maakte deel uit van de befaamde Bloomsbury Group. Haar bekendste boeken zijn *Mrs Dalloway*, *Naar de vuurtoren*, *Een kamer voor jezelf* en *Orlando*.

www.uitgeverijorlando.nl

9 789492 086959

ORLANDO

Wil je op de hoogte blijven van de boeken van Uitgeverij Orlando? Meld je dan aan voor onze nieuwsbrief op www.uitgeverijorlando.nl, of volg ons op Facebook, Twitter of Instagram.

VIRGINIA WOOLF

Orlando

Een biografie

Met een inleiding door Marja Pruis

Vertaald uit het Engels
door Gerardine Franken

uitgeverij
ORLANDO

Oorspronkelijke titel *Orlando*

Oorspronkelijke uitgave The Hogarth Press, Londen 1928

Vertaald uit het Engels door Gerardine Franken,

gemoderniseerde vertaling © 2019 Uitgeverij Orlando bv

© Inleiding Marja Pruis

Vertaling gedichten pag. 229 en 254 Koos Schuur

Omslagillustratie *Virginia Woolf*, by Vanessa Bell (1879-1961),

at Monk's House, Rodmell. © Estate of Vanessa Bell, courtesy

Henrietta Garnett. ©National Trust Images/Roy Fox

Omslagontwerp Bij Barbara

Zetwerk Pre Press Media Groep

ISBN 978 94 92086 96 9

NUR 302

www.uitgeverijorlando.nl

Aan V. Sackville-West

LEVEN, O LEVEN, WAT ZIJT GE TOCH?

Er viel niet te twijfelen aan zijn geslacht. Het is het eerste wat wordt verteld over Orlando, mysterieuze en begerenswaardige titelheld van de roman van Virginia Woolf. Na zo'n honderd pagina's is er echter een wonder geschied: hij is een vrouw geworden. Wanneer precies? En hoe?

Het magische van Woolfs proza – als je de wervelende, lyrische, speelse zinnen die van de pagina's af huppelen en dartelen al met het nuchtere 'proza' kunt afdoen – is dat je het nergens echt op een wending kunt betrappen. Als lezer staat je weinig anders te doen dan je te laten ontvoeren door de verteller, mee te laten slepen door diens heldenverhaal van een schelmachtige figuur. Iemand die mooier is dan je je kunt voorstellen – 'Gelukkig de moeder die zo iemand het leven schenkt, nog gelukkiger degene die dit beschrijven mag!' – in wie 'een miljoen kaarsen brandden zonder dat hij ooit moeite had hoeven doen er ook maar één te ontsteken', iemand die niet ingekaderd kan worden door zoiets profaans als tijd, geslacht, locatie.

Op 22 oktober 1927 schrijft Woolf in haar dagboek dat ze verslingerd is geraakt aan een nieuw en onverwacht project, iets wat met een paar maanden af moet zijn en in omvang beperkt zal blijven. Maar het gaat met haar op de loop, 'als mijn geest eenmaal op temperatuur is weet hij van geen

ophouden: tijdens wandelingen bouw ik zinnen; als ik zit beraam ik scènes; ik ben kortom tot over mijn oren ten prooi aan de grootste verrukking die ik ooit heb gekend.’

Aan het begin van het verhaal is Orlando zestien, en bevinden we ons in de zestiende eeuw. Orlando wordt verliefd op een Russische prinses, tomeloos en reddeloos, maar heeft ook zomaar weer het nakijken. Gelijk opgaand met de woelingen van de Theems, die na lange tijd bevroren te zijn geweest in een plotselinge overstroming vele slachtoffers maakt, raakt de levensloop van Orlando voorgoed op drift. We schieten door de eeuwen heen, Orlando wordt gezant van het Engelse hof in Constantinopel, zoekt aansluiting bij zigeuners, werkt volcontinu aan zijn dichtwerk ‘De eik’, ondergaat een geslachtstransformatie, keert terug naar Londen, treedt in het huwelijk, wordt moeder van een zoon. Aan het eind is ze 36, en is het 1928, het jaar waarin het boek verschijnt. In de tussentijd heeft degene die zijn/haar levensverhaal optekent een eigen gevecht gevoerd met de godinnen Waarheid, Oprechtheid en Eerlijkheid, vooral omdat ook de gezusters Reinheid, Kuisheid en Ingetogenheid op zeker moment om de hoek komen kijken. ‘Laat anderen de pen opnemen en over sekse en seksualiteit schrijven; wij stappen zo gauw mogelijk van zo’n afschuwelijk onderwerp af.’

Orlando is een dubbelklapper; het is de optekening van de levenswandel van een mens die niet gevangen kan worden door burgermans’ logica, én het is de strijd van diens biograaf, een schrijver die zich evenmin iets gelegen laat liggen aan de gangbare wetten van de levensbeschrijving. En dus krijgen we een van de meest speelse, en vrije proeven van romankunst voorgeschoteld, *Spielerei* van de hoogste orde, een viering van het onbegrensde ik. ‘Want als er (naar schat-

ting) zesenzeventig verschillende tijden tegelijk in ons brein tiktakken, lieve help nog aan toe – hoeveel verschillende personen moeten er dan wel niet te eniger tijd in grotere of kleinere aantallen domicilie hebben gekozen in onze geest?’

Woolf is het in haar romankunst nooit zo te doen geweest om de volgtijdelijkheid van de dingen, oftewel het ‘en toen... en toen... en toen’. Het vraagstuk waarvoor zij zich gesteld zag was het gelijktijdige van het kleine en het grote, het onbetekenende en het wereldgebeuren; hoe geef je als schrijver de dingen de betekenis die ze verdienen? ‘Leven, o leven, wat zijt ge toch? Licht of duisternis, het baaien voorschoot van de tweede huisknecht of de schaduw van de spreek op het gras?’

In *Orlando* klinkt haar stem luchtiger en onthechter dan ooit, hetgeen vast te maken heeft met de verliefde staat waarin de schrijfster verkeerde toen ze het schreef, en de gene aan wie ze haar roman opdroeg: Vita Sackville-West. Met deze schrijfster, wier huwelijk met diplomaat Harold Nicolson werd geboekstaafd door hun zoon Nigel Nicolson in het fascinerende *Portret van een huwelijk* (1973), beleefde Woolf een van haar grootste liefdes.

Orlando is volgens de ondertitel een biografie, maar ging de geschiedenis in als liefdesbrief. Als zodanig werd hij ook ontvangen door Sackville-West. Op 11 oktober 1928 schrijft ze een brief aan ‘my darling’, volkomen overdonderd door hetgeen ze gelezen heeft. ‘Het lijkt mij het heerlijkste, wijsste, *rijkste* boek dat ik ooit heb gelezen.’

En dat is het ook. Heerlijk, wijs, rijk. Zowel in stijl, vorm en inhoud is *Orlando* een meesterwerk, met een gewaagde en ongeremde verteller die er niet voor terugschrikt om zinnen zomaar af te breken als het zo uitkomt, of een witregel

in te lassen, want ‘het meest poëtische is nu juist hetgeen men niet op papier kan zetten’. En passant worden er noten gekraakt over vrouwen en mannen, oorlog en vrede, schoonheid en illusies, het leven en de liefde – ‘Liefde is je onderrok uittrekken en – Maar wij weten allemaal wat liefde is.’

Een schrijver op vakantie, zo voelde Woolf zich toen ze dit boek schreef; bijna een eeuw later is die vrijheid nog in iedere zin navoelbaar.

Marja Pruis

VOORWOORD

Vele vrienden hebben mij terzijde gestaan bij het schrijven van dit boek. Sommigen zijn overleden en hun naam is zo alombekend dat ik ze slechts met enige aarzeling durf te noemen, maar iedereen die kan lezen of schrijven is nu eenmaal grote dank verschuldigd aan Defoe, Sir Thomas Browne, Sterne, Sir Walter Scott, Lord Macaulay, Emily Brontë, de Quincey en Walter Pater – om maar naar enkele namen te verwijzen die ons meteen te binnen schieten. Anderen leven nog en zijn juist daarom, hoewel waarschijnlijk op hun eigen manier even bekend, minder gezaghebbend. Ik wil hierbij mijn speciale dank betuigen aan Mr C.P. Sanger, zonder wiens kennis van de wetten op het eigendomsrecht dit boek nooit geschreven had kunnen worden, terwijl de grote en bijzondere eruditie van Mr Sydney Turner mij hopelijk voor enige betreurenswaardige blunders heeft behoed. Ik heb het voorrecht gehad – en hoe groot dat is kan slechts ik beoordelen – te kunnen beschikken over Mr Arthur Waleys kennis van het Chinees. Madame Lopokova (Mrs J.M. Keynes) heeft mij bijgestaan wat betreft het Russisch. Aan het diepgaande begrip en de inspirerende verbeeldingskracht van Mr Roger Fry dank ik al mijn kennis van de schilderkunst, hoe gering deze ook mag zijn. Ik hoop dat ik op een geheel ander gebied mijn voordeel heb kunnen doen met de

bijzonder scherpzinnige, hoewel strenge kritiek van mijn neef Julian Bell. De onvermoeibare wijze waarop Miss M.K. Snowdon in de archieven van Harrogate en Cheltenham allerlei naspeuringen heeft verricht mag, hoewel deze pogingen niet met succes zijn bekroond, geenszins worden onderschat. Andere vrienden hebben mij op ontelbare en zeer uiteenlopende wijze – te veel in ieder geval om op te noemen – geholpen. Ik wil mij in dit verband beperken tot de volgende namen: Mr Angus Davidson; Mrs Cartwright; Miss Janet Case; Lord Berners (wiens kennis van de Elizabethaanse muziek van onschatbare waarde is gebleken); Mr Francis Birrell; mijn broer dr. Adrian Stephen; Mr F.L. Lucas; Mr & Mrs Desmond MacCarthy; mijn zwager, Mr Clive Bell, die met zijn op- en aanmerkingen zo'n bezielende invloed op mijn werk heeft gehad; Mr G.H. Rylands; Lady Colefax; Miss Nellie Boxall; Mr J.M. Keynes; Mr Hugh Walpole; Miss Violet Dickinson; de weledele heer Edward Sackville-West; Mr & Mrs St. John Hutchinson; Mr Duncan Grant; Mr & Mrs Stephen Tomlin; Mr & Lady Ottoline Morrell; mijn schoonmoeder Mrs Sidney Woolf; Mr Osbert Sitwell; Madame Jacques Raverat; kolonel Cory Bell; Miss Valerie Taylor; Mr J.T. Sheppard; Mr & Mrs T.S. Eliot; Miss Ethel Sands; Miss Nan Hudson; mijn neef Mr Quentin Bell, wiens samenwerking nog steeds van zulk een grote waarde is bij het schrijven van mijn romans; Mr Raymond Mortimer; Lady Gerald Wellesley; Mr Lytton Strachey; Burggravin Cecil; Miss Hope Mirrlees; Mr E.M. Forster; de weledele heer Harold Nicolson; en mijn zuster Vanessa Bell – maar de lijst dreigt te lang te worden en er staan al te veel vooraanstaande namen op. Hoewel deze opsomming bij mij de prettigste herinneringen oproept, zal ze onvermijdelijk te hoge ver-

wachtingen bij de lezer wekken zodat hij slechts teleurgesteld kan worden door het boek. Dus wil ik eindigen met het bedanken van de staf van het British Museum en de Record Office voor hun gebruikelijke hoffelijkheid; mijn nicht Angelica Bell voor een dienst die alleen zij mij kon bewijzen, en mijn echtgenoot voor het geduld waarmee hij mij steeds bij mijn naspeuringen terzijde heeft gestaan en voor het feit dat deze bladzijden iedere historische nauwkeurigheid die zij mogen tentoonspreiden te danken hebben aan zijn onuitputtelijke kennis op dit gebied. Ten slotte zou ik, indien ik zijn naam en adres niet was kwijtgeraakt, een zekere heer in Amerika willen bedanken, die met grote toewijding en geheel belangeloos de interpunctie, de botanische, entomologische en aardrijkskundige termen en de chronologische volgorde van mijn vorige werken heeft gecorrigeerd en ditmaal, naar ik hoop, wederom tijd noch moeite zal sparen.

HOOFDSTUK I

Hij – en er viel niet te twifelen aan zijn geslacht, hoewel de mode in die tijd ertoe bijdroeg dit te verhullen – stond juist gereed het hoofd van een Moor te klieven dat aan de hanenbalken bengelde. Deze had de kleur van een oude voetbal en ook enigszins de vorm hiervan, als men tenminste de ingevallen wangen en de enkele haarslierten, grof en droog als de vezels van een kokosnoot, wegdacht. Orlando's vader, of misschien zijn grootvader, had eens dit hoofd van de schouders geslagen van een rijzige Ongelovige, die plotseling in het maanlicht op de vlakte van het Afrika van de Barbaren uit de grond was opgerezen; en nu hing het daar heen en weer te slingeren, zachtjes en onafgebroken, in de lichte wind die gestaag door de zolderruimten blies van het reusachtige huis van de edelman die hem had verslagen.

Orlando's voorvaderen hadden gereden door affodillenvelden, rotsachtige velden en velden door vreemde rivieren bevoeid; en zij hadden vele hoofden van veler huidskleur van vele schouders geslagen en deze meegebracht om aan de hanenbalken te hangen. En dit, zwoer Orlando, zou ook hij eens doen. Daar hij echter nog maar zestien jaren telde, en nog te jong was hen door Afrika of Frankrijk op hun tochten te vergezellen, placht hij bij zijn moeder en de pauwen in de tuin weg te sluipen en naar zijn zolderkamer te gaan om daar

met zijn zwaard in aan- en uitval de lucht te doorklieven. Soms sneed hij het koord door zodat de schedel op de grond plofte en hij deze weer moest ophangen; een zekere ridderlijkheid deed hem dan het hoofd bijna buiten bereik bevestigen, zodat zijn vijand hem met zwarte, verschrompelde lippen aangrijpsde, vol triomf. De schedel slingerde heen en weer, want Orlando woonde boven in een zeer groot huis, zo groot dat het leek alsof de wind zelf erin gevangen was en zich rusteloos dan weer hierheen dan weer daarheen repte, winter en zomer. Het groene wandkleed met de jagers was steeds in beweging. Zijn voorvaderen waren, al zolang het geslacht bestond, edelen geweest. Zij kwamen uit de nevelen van het Noorden te voorschijn getreden, een kroon op het hoofd. Werden de donkere schaduwlijnen in de kamer en de gele poelen, die de vloer in eilanden verdeelden, niet getekend door het zonlicht, dat door het gekleurde glas van het reusachtige gebrandschilderde familiewapen in het raam naar binnen viel? Orlando stond nu midden op het gele lijf van een heraldisch luipaard. Toen zijn hand op de vensterbank het raam wilde openduwen, werd deze meteen rood, blauw en geel gekleurd als de vleugels van een vlinder. En hierbij moet het iemand, met een voorliefde voor symbolen en de aanleg deze uit te leggen, wel opvallen dat hoewel deze heraldische kleuren zijn goedgevormde benen, zijn schone gestalte en zijn rechte schouders met hun rijke schakering tooiden, het de zon was die Orlando's gezicht verlichtte toen hij het raam openduwde. Een gezicht zo openhartig en mokkend als er geen tweede bestaat. Gelukkig de moeder die zo iemand het leven schenkt, nog gelukkiger degene die dit beschrijven mag! Nooit zal haar taak voor haar een kwelling worden, of hij de hulp van romanschrijver of dichter hoeven

in te roepen. Want hij is bestemd voort te gaan van daad tot daad, van eerbewijs tot eerbewijs, van ambt tot ambt, zijn scribent meevoerend, tot beiden die erzetel hebben ingenomen, die aan hun stoutste verwachtingen beantwoordt. Orlando was, wat zijn uiterlijk betreft, voor een dergelijke levensloop geschapen. Het roze van zijn wangen was als met perzikdons bedekt; het dons rond zijn lippen slechts een weinig dikker dan dat op de wangen. De lippen zelf konden niet geheel het schone amandelwit van zijn tanden verhullen. Zijn neus was kort en strak als een pijl in ononderbroken vlucht; zijn haren waren donker, zijn oren klein en lagen dicht tegen zijn schedel. Hoe jammer echter dat een dergelijke opsomming van jeugdig schoon niet volledig zou zijn zonder een beschrijving van voorhoofd en ogen. Hoe jammer dat vrijwel geen mens zonder deze drie geboren wordt; want bij de eerste blik die wij op Orlando werpen, zoals hij daar bij het venster staat, moeten wij wel erkennen dat zijn ogen op bedauwde viooltjes leken, ogen zo groot dat het scheen alsof het water deze tot overlopens toe gevuld en verwijd had; en dat zijn voorhoofd bolde als een marmeren koepel tussen de twee medaillons van zijn slapen. Bij de eerste blik die wij op zijn ogen en voorhoofd werpen, wellen dergelijke woorden van bewondering in ons op. Bij de eerste blik die wij op zijn ogen en voorhoofd werpen, moeten wij echter ook het bestaan erkennen van die duizend-en-één eigenaardigheden waaraan iedere goede biograaf zo graag tracht voorbij te gaan. Er was menig tafereel dat hem wist te verontrusten – zijn moeder, een heel mooie in het groen geklede verschijning, die op weg was haar pauwen te voeren, gevolgd door Twitchett de kamenier; menig tafereel dat hem wist te verrukken – de vogels en de bomen; en hem verliefd

deed worden op de dood – het avondrood, de roeken die huiswaarts keerden; en zo, door al deze taferelen die de winteltrap naar zijn brein bestegen – dat aan vele dingen plaats bood – en ook door de klanken in de tuin – het driftige hameren, het houthakken – ontstond er in hem die wilde warreling van hartstochten en gevoelens die iedere biograaf verfoeit. Maar om verder te gaan – Orlando trok langzaam het hoofd terug, nam plaats aan de tafel, haalde met het slechts halfbewuste gebaar van iemand die doet wat hij iedere dag van zijn leven op dit uur pleegt te doen, een schrijfboek te voorschijn, getiteld ‘Adelbert: Toneelstuk in vijf bedrijven’, en doopte zijn oude vlekkerige ganzenpen in de inkt.

Algauw had hij tien bladzijden en misschien nog wel meer met dichtregels beschreven. Dit ging hem blijkbaar gemakkelijk af, maar zin voor werkelijkheid ontbrak hem ten enen male. Verdorvenheid, Misdaad en Ellende vormden zijn *dramatis personae*; in zijn werk vond men Koningen en Koninginnen van de meest onwaarschijnlijke landen, bedreigd door afschuwelijke samenzweringen en met de edelste gevoelens bezielde; er kwam nooit een woord in voor dat hij zelf zou hebben gebezigd, maar het geheel was zo bekoorlijk en met zoveel vaart op papier gezet, dat dit, gezien zijn leeftijd – hij was nog geen zeventien – en het feit dat de laatste jaren van de zestiende eeuw nog in het verschiep lagen, op zichzelf genomen reeds opmerkelijk was. Eindelijk echter hield hij op. Hij was, zoals alle jonge dichters steeds plegen te doen, bezig de natuur te beschrijven en keek (meer vermetelheid tonend dan de meesten) om de juiste tint groen te kunnen vaststellen naar het voorwerp van zijn beschrijving: de wilde laurier onder het raam. En toen kon hij na-

tuurlijk geen woord meer op papier zetten. Groen in de natuur is nu eenmaal iets anders dan groen in de literatuur. Natuur en literatuur staan uiteraard vijandig tegenover elkaar; breng ze tezamen en er komt moord en doodslag van. De groene tint die Orlando buiten zag, bedierf zijn rijm en verstoorde het ritme. Bovendien heeft de natuur ook zo haar eigen streken. Men hoeft slechts eenmaal uit het raam te kijken naar de bijen en de bloemen, naar een gapende hond of de ondergaande zon, slechts eenmaal te denken ‘hoe vaak zal ik die zon nog zien ondergaan’, enzovoort, enzovoort (deze gedachte is al zo oud dat er verder geen woorden aan verspild hoeven te worden) om de pen uit de hand te laten vallen, een mantel te pakken en overhaast het vertrek te verlaten, in het voorbijgaan over een beschilderde kist struikelend. Orlando was enigszins onhandig in zijn bewegingen.

Hij zorgde ervoor niemand te ontmoeten. Stubbs, de tuinman, kwam over het tuinpad aanlopen. Orlando verborg zich achter een boom tot hij voorbij was. Door een poortje in de tuinmuur verliet hij de tuin. Omzichtig spoedde hij zich langs alle stallen, hondenhokken, brouwerijen, timmerwinkels, washuizen en de plaatsen waar waskaarsen gemaakt, ossen geslacht, hoefijzers gesmeed en wambuizen gestikt werden – want het huis was een stad die weerklonk van het rumoer van zwoegende ambachtslieden – en bereikte onopgemerkt het met varens omzoomde pad dat bergopwaarts door het park voerde. Misschien is er een onderling verband tussen de eigenschappen die een mens heeft; het ene brengt het andere mee; en zover gekomen moet de biograaf wel wijzen op het feit dat onhandigheid vaak samen gaat met de zucht naar eenzaamheid. Omdat Orlando over een kist was gestruikeld, sprak het vanzelf dat hij een voor-

liefde had voor eenzame plekjes en weidse vergezichten en dolgraag voor immer en altijd, steeds en altijd alleen wilde zijn.

Dus, na een langdurige stilte, verzuchtte hij eindelijk ‘Ik ben alleen’, en dat waren de eerste woorden die hij in dit relaas sprak. Hij was, herten en vogels op de vlucht jagend, snel door de varens en meidoornstruiken naar boven geklommen, tot hij een plek bereikte waar zich nog slechts een eenzame eik verhief. Het was een hooggelegen punt, zo hoog dat men in de diepte negentien Engelse graafschappen kon zien liggen, en op heldere dagen als het weer meewerkte zelfs dertig of veertig. Soms zag men in de verte het Kanaal, golf op golf in een eindeloze herhaling. En er viel nog meer te zien: rivieren met plezierboten die langzaam voortgleden; galjoenen op weg naar zee; armada’s omgeven door rookpluimen, waaruit het doffe gedreun van kanonvuur opsteeg; forten langs de kust; kastelen te midden van de velden; hier een uitkijktoren, daar een vesting; en dan weer een enorm landhuis, als dat van Orlando’s vader, een brok stad neergesmeten in de vallei, omgeven door muren. In het oosten verzezen de torens van Londen, hing de rook van de stad; en misschien, als de wind uit de goede hoek kwam, waren geheel aan de einder de verweerde rotskruin en de scherp getande contouren van Mount Snowdon te zien, die reusachtig en massief tussen de wolkenflarden uittorende. Even keek Orlando om zich heen, tellend, zoekend, herkenkend. Daar stond het huis van zijn vader, daar dat van zijn oom. De drie grote torens verderop tussen de bomen waren van zijn tante. De heide behoorde zijn ouderlijk huis evenals het bos – fazanten en herten, vos, das en vlinder.

Hij zuchtte diep en wierp zich – zijn bewegingen hadden

iets hartstochtelijks, dit woord waardig – op de grond aan de voet van de eik. Hij voelde graag hoe onder al deze zomerse vergankelijkheid de ruggengraat van de aarde hem steunde; want zo zag hij in zijn verbeelding de harde dikke wortel van de eik; maar soms ook leek deze hem, de beelden regen zich aaneen, de rug van een reusachtig paard dat hij bereed; of het dek van een stampend schip – en eigenlijk alles wat maar houvast bood, want hij had behoefte aan iets waaraan zijn zwalkende hart zich kon vastklampen; het hart dat rukte en trok in zijn zijde; het hart dat iedere avond, omstreeks deze tijd, als hij naar buiten ging, vervuld leek van een machtige wind, aromatisch en amoureuus. En terwijl hij daar zo lag, verankerde hij dit aan de eik, de onrust die in en om hem heerste bedaarde langzaam; de blaadjes ritselden niet langer, de herten verstilden; de ijle zomerwolken hingen roerloos in de lucht; zijn ledematen wogen zwaar op de aarde; en hij lag zo stil dat de herten voetje voor voetje dichterbij kwamen, de roeken om hem heen cirkelden, de zwaluwen in glijvlucht kringelden en de waterjuffers langscheerden; het was alsof alle vruchtbaarheid en verliefde bedrijvigheid van de zomeravond werden verweven tot een web om zijn lichaam.

Na een klein uur – de zon daalde snel aan de horizon, de witte wolken waren nu rood gekleurd, de bergen violet, de bossen purper, de dalen zwart – weerklonken de tonen van een trompet. Orlando sprong overeind. De schelle klanken stegen op uit het dal. Ze stegen op uit het donker in de diepte; een compacte en planmatige plek; een doolhof; een stad, maar dan met muren omgord; ze stegen op uit zijn eigen statige buiten in de vallei, dat – eerst nog donker, zelfs nog donker terwijl hij ernaar keek en het geschal van die

enkele trompet verdubbelde en samen met andere schellere klanken nog eens verdubbelde – de donkerte van zich afschudde, tot leven kwam en door ontelbare lichten werd doorpriemd. Sommige waren kleine zich voortreppende lichten, alsof bedienden door lange gangen ijlden, gehoorzamend aan de stemmen die hen ontboden; andere waren stralende lichten in de hoogte, alsof deze brandden in lege feestzalen – aangestoken voor gasten die nog niet waren verschenen; weer andere bewogen op en neer, zonken omlaag en rezen omhoog, alsof ze in de hand werden gedragen door dienstknechten die in groten getale, buigend, knielend, opstaand, verwelkomend en bewakend met alle verschuldigde eerbied een groot vorstin, die haar karos was ontstegen, naar binnen begeleidden. Koetsen wendden en keerden op de binnenplaats. Paarden schudden hun bepluimde hoofden. De koningin was gearriveerd.

Orlando had genoeg gezien. Hij rende de berg af. Hij ging door een hekje de tuin weer binnen. Hij stormde de wenteltrap op. Hij bereikte zijn kamer. Hij gooide zijn kousen in de ene hoek, zijn wambuis in de andere. Hij dompelde zijn hoofd in het water. Hij boende zijn handen. Hij verzorgde zijn nagels. Met behulp van een slechts vijftien centimeter hoge spiegel en een paar half-opgebrande kaarsen had hij, in minder dan tien minuten volgens de stalklok, een karmozijnrode pofbroek, een kanten kraag, een tafzijden vest en schoenen met rozetten als dubbele dahlia's aangetrokken. Hij was gereed. Een lichte blos kleurde zijn wangen. Hij was opgewonden. Maar hij was verschrikkelijk laat.

Via de kortste weg begaf hij zich door de doolhof van kamers, gangen en trappen, die de honderden meters besloegen die hem scheidden van de feestzaal aan de andere kant

van het huis. Halverwege, echter, in de personeelsvleugel aan de achterkant, bleef hij staan. De deur van Mrs Stewkleys zitkamer stond open – zij had zich in haast, ongetwijfeld met haar sleutelbos, naar haar meesteres begeven. Maar aan de eettafel van de bedienden zat achter een stuk papier, een bierkroes naast zich, een enigszins gezette sjofel uitziende man, die een wat groezelige plooi kraag droeg en kleren van grove bruine wollen stof. Hij hield een pen in de hand, maar schreef niet. Het leek alsof hij bezig was in zijn geest een gedachte om en om te keren en heen en weer te rollen totdat deze de vorm en de levendigheid zou hebben gekregen, die aan zijn eisen voldeden. Zijn ogen, bol en gewolkt als een groene steen van wonderlijke structuur, staarden strak voor zich uit. Hij zag Orlando niet. Ondanks al zijn haast bleef deze stokstijf staan. Was dit nu een dichter? Was hij een gedicht aan het schrijven? ‘Vertel mij eens,’ wilde hij hem vragen, ‘wat er zoal in de wereld te koop is’ – want hij maakte zich de wildste, onzinnigste en buitensporigste voorstellingen van dichters en hun kunst – maar hoe kun je nu praten tegen iemand die je niet eens ziet? Wiens ogen in plaats van op jou, op monsters, saters en misschien op de diepten van de zee zijn gericht? Dus bleef Orlando de man maar aanstaren terwijl deze de pen in zijn vingers ronddraaide, nu eens naar links, dan weer naar rechts; en in de verte staaarde en nadacht; en ten slotte heel snel een half dozijn regels neerschreef en opkeek. Waarop Orlando, plotseling dodelijk verlegen, wegsnelde en nog net op tijd in de zaal verscheen om op zijn knie neer te zinken en, zijn hoofd in verwarring gebogen, de grote vorstin zelf een kom met rozenwater aan te bieden.

Zo verlegen was hij dat hij niet meer van haar zag dan

haar beringde hand in het water; maar dat was genoeg. Het was een onvergetelijke hand; een magere hand met lange vingers die zich steeds om een rijksappel of scepter schenen te krommen; een nerveuze, eigenzinnige, ziekelijke hand; maar ook een autoritaire hand; een hand die met één gebaar een hoofd kon doen vallen; een hand, zo veronderstelde hij, die hoorde bij een oud lichaam dat rook als een kabinet waarin men bont in kamfer bewaart; een lichaam dat met allerlei brokaat en edelstenen was behangen; en altijd een stramme houding bewaarde, al werd het door de jicht gekweld; en nooit voor iets terugdeinsde, al werd het door duizend angsten bijeengehouden; en de ogen van de Koningin waren lichtgeel gekleurd. Dit alles ging door hem heen terwijl de prachtige ringen in het water flonkerden en toen voelde hij een lichte druk op zijn haar, wat misschien verklaart waarom hij niets meer zag dat van enig nut voor de geschiedschrijver zou kunnen zijn. En inderdaad heerste er in zijn hoofd zo'n chaos van tegenstellingen – de nacht en het stralende licht van de kaarsen, de sjofele dichter en de grote vorstin, de vredige velden en het rumoer van de dienstknechten – dat hij niets kon zien; of slechts een hand.

Zo kon op haar beurt de koningin slechts één hoofd hebben gezien. Maar als het echter mogelijk is om uitgaande van een hand zich een voorstelling te maken van een heel lichaam met alle eigenschappen een groot vorstin eigen: haar eigenzinnigheid, moed, zwakheden en angst, waarom zou er dan niet evenveel op te maken zijn uit een hoofd, waarop uit de erzetel wordt neergekeken door een dame die, als de wassen beelden in Westminster Abbey niet liegen, steeds haar ogen wijd geopend hield. De lange gekrulde lokken, het donkere zo eerbiedig en onschuldig voor haar neergebo-

gen hoofd, moesten er wel op wijzen dat hij het mooiste stel benen bezat dat ooit een jonkman droeg; en violetblauwe ogen; en een hart van goud; en dat hij oprecht was en alle mogelijke mannelijke charmes bezat – allemaal eigenschappen waarop de oude vrouw meer prijs ging stellen naarmate zij deze meer ontberen moest. Want zij begon al te verouderen en te verkrommen, afgeleefd voor haar tijd. Kanongebulder weerklonk voortdurend in haar oren. Voor haar ogen schemerden steeds de schitterende druppel dodelijk gif, de lange scherpe dolk. Terwijl zij aan tafel zat, luisterde zij; zij hoorde het geschut in het Kanaal; zij vreesde – werd daar een vervloeking uitgesproken, fluisterde men? Onschuld en eenvoud waren haar des te dierbaarder door de donkere achtergrond waartegen zij deze stelde. En nog diezelfde avond, zo wil de traditie, toen Orlando reeds in diepe slaap lag verzonken, maakte zij officieel, haar handtekening en zegel aan de perkamenten akte hechtend, haar geschenk, het grote kloosterachtige huis – dat eerst de aartsbisschop en daarna de koning had toebehoord aan Orlando's vader over.

Orlando sliep de hele nacht in onschuld en argeloosheid. Zonder dat hij het wist, was hij door een koningin gekust. En misschien – een vrouwenhart is ondoorgrondelijk – was het wel deze argeloosheid en de schok die door hem trok toen haar lippen hem beroerden, die bij haar de herinnering aan haar jeugdige neef (want zij waren immers bloedverwanten) levendig hielden. Hoe het ook zij, er waren nauwelijks twee jaar van dit rustige, landelijke bestaan verstreken, en Orlando had waarschijnlijk niet meer dan twintig toneelstukken, een dozijn epische verhalen en een twintigtal sonnetten geschreven, toen hem de boodschap bereikte dat hij zijn opwachting moest maken bij de koningin op Whitehall.